

“DÖNEMEÇTE” ROMANINDA YAPI VE TEMA

Araş. Gör. Oğuz ÖCAL*

ÖZ: *Dönemeçte*, bir aydının şahsında birtakım değerlerin teklif ve onun münasebetleri etrafında aydınlara ait yaşam şeklinin tenkit edildiği bir romandır. Eserin yapısı, bu hususu vurgulayacak şekilde kurgulanmış, fert-toplum çatışması üzerine kurulmuştur. Bu yapıda ferdi, Doktor Şerif; toplumu, bir grup aydın temsil eder. Mekân düzeyinde ferdin iç dünyasını temsil eden evi ile toplumu temsil eden Şehir Kulübü zıddiyetine dayanan yapı, zaman açısından hâl ile geçmişin; felsefî değerler düzeyinde dostluk, dürüstlük gibi yüksek değerler ile bencillik, sorumsuzluk, para gibi araç değerlerin çatışması üzerine kurulmuştur.

Fert-toplum çatışması üzerine kurulan yapıda tema, olması gereken ile olanın çatışmasıdır. *Dönemeçte*, bu itibarla aydın konusunda birtakım değerlerin tenkit ve teklif edildiği bir yapıya sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Tarık Buğra, *Dönemeçte*, yapı ve tema

Structure and Themes in the Novel of *Dönemeçte*

ABSTRACT: *Dönemeçte*, (written by Tarık Buğra) is a novel criticizing the life styles of the intellectuals taking a particular intellectual, his relationships and certain values into consideration. It is structured to emphasize the conflict between the individual and society. The individual is represented by Doctor Sherif, and the society by a group of intellectuals. There is also a contrast between home which represents the inner life of the individual, and the city which represents the society. On the philosophical level, the novel is based on contrasts between the past and the present, high values such as friendship, honesty and responsibility and vehicle values such as egoism, irresponsibility, pragmatism.

In terms of theme, the conflict that is between those happened and those wished to be happen. To sum up, *Dönemeçte* is structured to criticise and propose a number of values related to intellectuals.

Key Words: Tarık Buğra, *Dönemeçte*, structure and themes

---

* Kırıkkale Üni., Fen-Ed. Fak., TDE Böl., oguzocal40@mynet.com

YAPI¹

Olay Örgüsü

*Dönemeçte*² çok partili hayata geçiş denemelerinin yaşandığı yıllarda, bir Anadolu kasabası olan Akşehir’de doktor olarak çalışan Şerif adlı bir aydının şahsında birçok değerın temsil edildiği, onun münasebetleri etrafından aynı çevrede bulunan aydınların tenkit edildiği bir romandır.

Hakim bakış açısı ve anlatıcı³ ile sunulan romanın asıl kahramanı ve tematik gücü⁴, Doktor Şerif’tir. Romanın olay örgüsü, eş zamanlı olarak sunulan ve asıl kahraman Şerif’in şahsında sentezlenen⁵ iki metin halkasından⁶ oluşur.

Şerif, eş zamanlı ilerleyen olay örgüsünün ilk metin halkasında, eski sevgilisi Handan’ı dürüst olmadığını düşündüğü erkeklerden korumak

-
- 1 Anlatma ve gösterme esasına bağlı edebî metinlerde yapı, çatışma üzerine kurulur. Yapı kavramıyla edebî eserde “görev alan kişi ya da kişi konumundaki varlıkların/değerlerin/kavramların birbiriyle ilişkileri ve bu ilişkilerden doğan her türlü çatışmalar” (Gündüz 2003: 184) kastedilmektedir.
  - 2 Tarık Buğra, *Dönemeçte*, Ötüken Yay., İstanbul, 1996, 248 s., (İncelemede eserin künyesini verdiğimiz bu baskısı kullanılmıştır.)
  - 3 Bakış açısı, anlatma esasına bağlı metinlerde vaka zincirinin ve bu zincirin meydana gelmesinde kullanılan mekân, zaman, şahıs kadrosu gibi unsurların kim tarafından görüldüğü, idrak edildiği ve kim tarafından, kime nakledilmekte olduğu sorularına verilen cevaptan başka bir şey değildir (Aktaş 1991: 84). Hâkim bakış açısından hareketle yazılmış eserlerdeki anlatıcıya, “yazar-anlatıcı” denir (Aktaş 1991: 96). O, yaşanmış, yaşanan ve yaşanacak olanı bilme, görme ve anlatma yetisiyle donatılmıştır. Vaka ve anlatma zamanlarının her ikisini de aynı anda sunma imkânına sahip olan anlatıcıdır. Zira vaka ile anlatma zamanları, anlatıcının vakayla münasebetine göre şekil alır (Aktaş 1991: 118).
  - 4 Asıl kahraman veya tematik güç, birbirine karşı veya aynı istikametteki güçlerin oyunu olarak tarif edilen vakaya ilk dramatik hamleyi veren şahıstır (Aktaş 1991: 153). Edebî eser, çoğu zaman, bu kahramanın merkezinde yer aldığı hadiseler zincirinden oluşur. O, eserde ele alınıp işlenilen tema ve konunun gerçekleştirilmesi veya vurgulanmasında asıl yükümlülüğu olan kişidir (Çetişli 1999: 22). Protogonist olarak da adlandırılan asıl kahraman veya baş kişi, iç dünyası ve hayatı en ayrıntılı belirtilen karakterdir. Protogonist, romanın varoluş sebebidir. Roman ona veya onlara hayat vermek için yazılır (Stevick 1988: 182).
  - 5 *Dönemeçte*, asıl kahramanın merkezde bulunduğu iki vaka zincirinden oluşmuş bir yapıya sahiptir. Bundan dolayı romanın vakası, “iki veya daha fazla zincirden meydana gelen vaka” (Aktaş 1991: 76) grubuna dâhildir.
  - 6 Anlatma esasına bağlı metinler farklı parçalardan bir araya gelmiş bir sistemdir (Aktaş 1991: 22). Sistemin en küçük parçası, mana birlikleridir. Bu mana birlikleri ise çekirdek fonksiyonunu üstlenmiş bir mana birliği çevresinde birleşerek metin halkasını oluştururlar. Mana birliklerinin birleşmesi sonucu ortaya çıkan kümeye metin halkası denir (Aktaş 1991: 68).

için uğraşır. Çünkü o, vaka zamanından önce Handan ile bir aşk yaşamış, ancak bu ilişkide, genç kızın cinsel ihtiyacını benimsediği değerlerle uyuşmadığı için karşılamamış; bunun üzerine Handan, onu terk etmiş, sonu nereye varacağı belli olmayan bir arayışa girişmiştir. Şerif ise genç kızın içinde bulunduğu durumdan kendisini sorumlu tutar. Genç kızı bu arayışında yalnız bırakmaz. Onu çevresinde bulunan "iştiha"lardan korumaya, savcı yardımcısı Orhan'la eczacı Celal'in Handan'ı elde etmek için giriştiği oyunlara engel olmaya çalışır. Ne var ki Şerif bu işi başaramaz. Handan'ın "arzu edilen nesne" olduğu bu ilişki ağı, sonuçta birkaç trajik sonuca sebep olur. Handan tarafından terk edilen Celal, birçok kişiyi zan altında bırakarak intihar eder. Şerif, bunun intihar değil bir cinayet olduğunu; bundan Handan'ın doğrudan, Orhan ile kendisinin de dolaylı olarak sorumlu olduğunu düşünür. Ardından Orhan'a, nişanlısı Handan'ın Celal'in intiharında oynadığı rolü gösterir. Gerçeği gören Orhan, Handan'ı terk eder. Terk edilen Handan, intihar eder. Şerif ise Celal'in ölümünden sonra çevresiyle ilişkisini keser, kendisi için trajik bir durum olan siyasete girer.

Şerif, olay örgüsünün asıl yükünü taşıyan ikinci metin halkasında ise Akşehir'de yaşayan ve çoğu "*Şehir Kulübü*" adlı mekânın müdavimi olan sorumluluklarından uzaklaşmış, ciddi şeylere dünyalarını asla açmayan, yaşamları poker partileri ve basit esprilerden oluşan aydınların hayat karşısındaki genel duruşuyla karşı karşıya gelir. O, bütün bir metin halkasında, bir aydın olarak bir arada bulunduğu kişilere asıl vazifelerini hatırlatmaya çalışır, yahut onları içinde buldukları ataletten çıkartmaya çalışır, veyahut iyi niyetli gayretlerini alayla karşılayan kişilerle alay eder:

"Düşünür ve ikide bir çileden çıkacak gibi olurdu. O zaman da yakalarına yapışmak, sarsmak, hatta hakaret etmek isterdi. Yaptı da; ama kendisine göre. Mesela sorardı: "Baytar, bugünlerde hangi kitabı okuyorsun!" sırta sırta cevap verirdi öteki de: "Aynştayn'ı doktor". İyi ki öğrenmiş adını, mendebur!" (s. 73).

Şerif, "kendince" yapmaya çalıştığı bu görevde, çoğu zaman başarısız olur. Çünkü ciddi olduğu zamanlarda espri yaptığı sanılır; alay ettiği zamanlarda ciddi olduğu düşünülür. Bu durum, bir aydın olarak Şerif'in iç ve dış çatışmalarını körukler, çevreye karşı duyduğu nefreti artırır. Çevre tarafından anlaşılılmamak ise asıl kahramanı yalnızlığa sevk eder. Hem bir sosyal çevrede bulunmak, hem de derin bir yalnızlık duymak, tematik gücün gözlemci bir dikkatle çevresinde olup bitenleri izlemesine, bir arada bulunduğu aydınları eleştirmesine ve aydınların içinde bulunduğu durumun hangi sebeplerden kaynaklandığını araştırmasına olanak sağlar. Bu, kısaca, iç dünyasını sorumluluk gibi değerler etrafında örmüş

bir aydının dış dünya karşısında aldığı tavır, ferdin toplumla çatışmasıdır. Kurgunun önemli unsuru olan olay örgüsü, bu yapı üzerine kurulmuştur.

Şerif, iki metin halkasının sentezinden oluşan olay örgüsünde, arkadaşlık ilişkisinin temin ettiği imkânla birçok kişiyle ilişki kurmuş; bazen fertlerle, bazen toplumla karşı karşıya gelmiştir. Bütün bir olay örgüsünü oluşturan ilişkiler, anlaşma ve çatışma olarak tasnif edilir, bunlar art zamanlı bir dikkatle sıralanır, eş zamanlı⁷ bir dikkatle değerlendirilirse, iki metin halkasının sentezinden oluşan olay örgüsünün fert-toplum çatışması üzerine kurulmuş olduğu görülür. Bu yapıda ferdi, Doktor Şerif; toplumu ise Akşehir’de Şerif’le birlikte çalışan ve ülke aydınının prototipi olan aydınlar grubu temsil eder.

Kişiler

Dönemeçte romanının şahıs kadrosunu, fert-toplum üzerine kurulmuş olan yapısını göz önünde bulundurarak, asıl kahraman Doktor Şerif ve karşı güç grubunu oluşturan aydınlar olarak iki esas gruba ayırmak mümkündür. Romanın asıl kahramanı ve tematik gücü olan Doktor Şerif, yapının fert uğrağını temsil eder. İstanbul’da yetişmiş ve görev için vaka zamanından on yıl önce Anadolu’ya gelmiş idealist bir aydın olan Şerif, yüksek değerlerce yönetilen, eleştirel bir bilinçle sürdürülen bir yaşam tarzının peşindedir. O, insanın gerek kendisiyle, gerek diğer insanlarla, toplumla kurduğu ilişkilerini dürüstlük temeli üzerine oturtmasını, görev ve sorumluluklarına sahip çıkmasını ister. Onun için olay örgüsünde “*korku duyulan nesne*” ise Handan’ın “*hak etmeyen*” bir kişiye yâr olması ihtimali ile ülke aydınlarının görev ve sorumluluk şuurundan uzak, sübjektif seferlerine kapanıp kalma ihtimalidir.

Olması gereken aydın tipi olarak sunulan Doktor Şerif, dostluk, dürüstlük, sorumluluk, fedakârlık, görev bilinci gibi yüksek değerlere⁸ sahip bir aydındır. Bütün bir olay örgüsünde Doktor Şerif’e karşı benimseyen

7 Art zamanlı, eş zamanlı: Anlatma esasına bağlı metinlerin temel unsuru olan vaka, metin halkalarından oluşur. Bu metin parçaları, birleştikleri yerden parçalandıktan sonra art zamanlı bir dikkatle sıralanır, eş zamanlı bir tablo üzerinde üstlendikleri fonksiyonlar bakımından değerlendirilirse metnin sathî manasından derin manâsına geçilir (Aktaş: 1991: 51, 73). F. Saussure’ün dilbilime kazandırdığı bu terimler, dilbilimden gelen terminolojiyi kullanan incelemelerde, anlatıcıya bağlı olarak şekil kazanan anlatma ve vaka zamanlarının ifadesi için de kullanılır.

8 İnsan yapıp eden ve yapıp etmeleri birtakım değerler tarafından idare edilen bir varlıktır. T. Mengüşoğlu, insan eylemlerinin üç esas değere yönelik olduğunu, bu üç değer tarafından idare edildiğini söyler. Yüksek değerler, araç değerler ve davranış değerleri. Yüksek değerler, sevgi, nefret, doğruluk, dostluk, fedakârlık gibi değerlerden; araç değerler ise ilgi ve çıkar, çekememezlik, para gibi maddesel değerlerden oluşur (Mengüşoğlu 1988: 102). Bu değerler, insanın yapıp etmeleriyle iç içe geçmişler ve onları yönetirler.

bir tavır takınan hâkim anlatıcı, çok partili hayata geçiş sancılarının yaşadığı yıllarda, Şerif'in geçiş dönemlerinde görülen geniş fırsatlardan yararlanmayışını bu insanî yüksek değerleri benimsemiş olmasıyla açıklar. Şerif, gençlik yıllarından beri kendisiyle hesaplaşan, yapıp etmelerini hata sevap terazisine vurmaya bilen bir aydındır:

"Kalleşlik, aldatmaca, çıkar oyunları ve ikiyüzlülük, yüze gülücülük şöyle dursun, erdem diye öğrendiklerine, dostluk, dürüstlük, yiğitlik, mertlik anlayışına bir parçacık aykırı saydığı veya öyle gelen bir tutumu olmaya görsün, yapılsa kimsenin kılını kıpırdatmayacağı bir şeyi bir arkadaşına, hatta tanıdığına yaptığı zaman; ya da yapılırca gene kimseye aykırı gelmeyecek, umursanmayacak bir davranışta bulunsa gecelerce gözüne uyku girmez, yatağında kıvranır da kıvranırdı. Azarlardı, horlardı, cezalandırmanın yollarını arardı kendi kendini. Kendi gözünde küçülmek arların en ağırı gelirdi ona. Gölge düşürmemeliydi kendi kendisine verdiği değer üstüne." (s. 192).

Şerif, sahip olduğu değerlerle aynı çevrede bulunan ve eylemleri, menfaat, elde etme isteği, çıkar oyunları, yüzü gülücülük gibi araç değerlerle idare olunan aydınlardan çok çabuk tefrik olunur. Bu çevre, yarattığı ziddiyetle Şerif'in hem değerlerini belirginleştirir, hem de benimsediği değerlerin şuuruna varmasına olanak sağlar. Yazar-anlatıcı, Şerif'in Handan karşısındaki tavrını, siyasî bir dönemeç yaşayan ülkede fırsat bolluğundan yararlanmayışını, kısaca onun insanî hasletlerden birisi olan yüksek değerleri benimsemiş olmasıyla açıklar:

"Yaş otuz sekiz demiş, ama Şerif bundan en küçük bir pişmanlık duymamış.. işte hâlâ yel değirmenleri ile uğraşiyor. Ve olsa olsa gönlünde belli belirsiz bir burukluk duyuyor; sitem bile değil bunca kayıpları için: O da herkes gibi. Sadece elde etmek için sevseydi Handan'ı kaybedermiydi?"

Ve o da herkes gibi görseydi, öylece değerlendireseydi, şu büyük ziyafet öncelerine pek benzeyen, öyle olduğu açıkça görülen günlerde, ayağına kadar gelen fırsatı avuçlayıverecek yerde, kılı kırk yarmaya kalkışır da, onu kaçırmak için, elde etmek için değil, kaçırmak için ve elde etmek için yapacağı bin misli beyin çabası harcar mıydı?"

Yoo ama; hâlâ öyleydi işte: Bir gölge düşmemeli idi kendisine biçtiği o gerçeklerle bağdaşamaz, genel anlayışa aykırı değer üstüne. Küçülmemeliydi kendi gözünde... Yüzü kızarmamalıydı kazancından, elde edeceği ünden, sıfattan. Hâlâ aynı hikâyeye idi işte: Hak etmek.. lâyük olmak... ve sorumlulukta uzlaşmaya, taviz vermeye yanaşmayacak durumda bulunmak.. ama yüzde yüz!" (s. 192).

Şerif, siyasîlerin vurguncu, aydınların vurdumduymaz olduğu bir çevrede, sorumluluk duygusuyla özdeşleşmiş bir dürüstlük anlayışına sahip olan tek aydındır. O, bulunduğu çevrede özel doktor olarak çok para kazanma imkânına sahip olduğu hâlde, para kazanmak yerine devlete olan sorumluluğunu yerine getirmeyi tercih eder. Bu tavır, onun para gibi araç değerler yerine dürüstlük gibi yüksek değerlerden yana tavır takınmış bir aydın olduğunun göstergesidir. Anlatıcı, sorumluluk, ödev gibi erdemlere “yaratılışı” ile bağlı olan Şerif’i, yakın arkadaşı Cevdet Bey’le karşılaştırır. Şerif’in sahip olduğu bu değerden benimseyen bir üslupla bahseder:

“Gerçi Cevdet hatırı sayılır bir servet yapmıştı. Ama bu yüzde yüz bıçağının ve bileğinin hakkı idi; işinin sayılı ustalarındandı o. Kendisine, yani doktor Şerif bey’e gelince, “hökumat doktoru” idi Şerif. İki yüz lira-yı bulmayan maaşına yaratılışı ile bağlıydı. Bu yaratılış da, sorumluluk, ödev, görev onur gibi bütün erdemleri kendi kendisiyle hesaplaşma sayardı. Gittikçe para kazanacak yerde, gittikçe dara düştü, sonunda; “Kitap ismarlamaz oldun doktor bey” veya “uğramaz oldun doktor bey, yeni plaklarınız geldi” dedirtmeye başladı.” (s. 13).

Şerif, bütünüyle dürüst bir insandır. O, iç nizamının bir unsuru olan bu değere, en küçük bir leke bulaştırmak istemez. Bunun için gerek Şehir Kulübü çevresinde bulunan insanlarla olan ilişkisinde, gerekse Handan’la yaşadığı münasebetlerde pek çok fedakârlıkta bulunur. Bilhassa eski sevgilisi Handan’la olan bütün ilişkilerini, bu değeri idare eder. Şerif, ne genç kızla yaşadığı aşk ilişkisinde onu cinsel bir meta olarak görür, ne de ondan ayrıldıktan sonra onu yeniden elde etmek için genç kızın açmazlarını kullanır. Buna karşılık Handan ise kadınlık ihtiyaçlarını karşılama beklediği Şerif’ten bu yönde bir girişim göremediği için ondan ayrılır. Şerif, değerlerinden taviz vermek yerine, sonuca bir “çilekeş” gibi katlanır:

“Şerif bu sonuca bir çilekeş gibi katlanmıştı: Bu sonucu değiştirmek için ne aşk hilelerine baş vurdu, ne de olanlara ve olabileceklere bel bağladı. Dürüstlüğü ikinci bir din gibi benimseyen yapısı ve Handan’a beslediği saygı aşkının ve genel olarak aşk anlayışının ikinci adı idi. Handan’ı ancak Handan kendisini istediği sürece isteyebilirdi. Ve Handan artık kendisini istemiyordu. İnsan aşkın elde etmekten, sahip olmaktan başka yönleri de olduğunu ve aşkı asıl bunların yücelttiğini bilmeliydi. Şerif, dürüstlüğü bu inançla sürdürebileceğini düşünürdü.” (s. 55).

Bir değer olarak dürüstlük, hem değerlerinden ödün vermeyen Şerif’i çevresinde bulunan aydınlardan ayırt eder, hem de yaşadığı dramlardan birisini hazırlar. Ülke gerçeklerini, kendi gerçekleri kadar iyi tanıyan, sorumluluk sahibi bir aydın olarak Şerif, çok partili hayata geçiş sürecin-

de, siyaseti çıkarlarına araç hâline getirenlere göre kendisini siyasete daha hazır görür; ancak ülkenin siyaset gerçeği ile mizacı arasındaki farklılık, onu siyasete girip girmeme bahsinde ciddi tereddütlere sevk eder. Duyulan sorumluluk, benimsenen değerler ile siyaset gerçeğinin karşı karşıya gelişi, Şerif'in dramı olur:

"Dıştan bir bakışla, kendisi, doktor Şerif, memleket meseleleri için konuşma yetkisine ve yeteneğine, Fakir'in saydığı -ve saymadığı- döküntülerden daha çok sahipti.. su götürmezdi bu. Yararlı da olurdu; asıl yararlı kendisi olabilirdi: Çıkarlarına omuz silken mizacı bunun garantisi idi; ama aynı mizaç -yani kader- onun aşılabilir engeli de oluyordu. Bu da su götürmezdi. Kesin olarak biliyordu bunu. Yalan söyleyemezdi.. yapamayacakları için söz veremezdi.. asıl önemlisi de aklının yatmadığı bir eyleme veya tutuma, davranışa liderler istiyor, parti disiplini gerektiriyor diye katılamazdı." (s. 175).

Şerif, hem değer yargılarının bilincinde olan, hem de bulunduğu çevrede ortaya atılan görüşleri eleştirel bir dikkatle değerlendirme şuuru- na sahip bir aydındır. O, *"bir gelir insan cihana"* aforizmasına getirdiği yorumla, hem konuşarak kendisini tanıtır, hem de benimsediği dürüstlük, sorumluluk gibi değerlerin iç nizamı için ne kadar ehemmiyetli olduğunu ortaya koyar. Bu, değerleri katılaşmış bir aydının çevre karşısında duruşunun ifadesidir:

"Fakir Halid de "bir gelir insan cihana" diyordu. Ve "bir gelir insan cihana" diyen daha milyonlar var. Ama bu gerçek hep aynı etkiyi yapmıyordu. Kimileri "Bir gelir insan cihana" diye paniğe kapılıyor; çalıyor çırptıyor, haklara, hukuklara, erdemlere kurtlar gibi saldırıyor; kimileri gene "bir gelir insan cihâna" dedikleri için dine, takvaya bağlanıyor; kimileri de insanın cihanın bir tek defa geldiğini, yok olup, toprak olup gideceklerini bildikleri için aynı gerçek yüzünden dürüst oluyor, mert oluyor, erdem savaşçısı oluyordu. Doktor, "elbette, elbette" demiş ve eklemiştir, söver gibi gene; "elbette bir daha yaşayacak değildi; geberip gideceksin, bütün canlılar gibi. Ama önemli olan o değil, nasıl yaşanacağıdır; o bir defalık şans ve imkân ve fırsatı nasıl kullanacağıdır. Bu da insanın yüreğine, kendisine karşı beslediği saygıya ve değer yargısına bakar." (s. 26).

Romanın olay örgüsünde karşı güç⁹ fonksiyonunu ise tamamını aydınların oluşturduğu bir grup üstlenir. İlk metin halkasında bu rolü Han-

9 Karşı güç ise vaka zincirinin düğümlenmesi için birinci derecedeki kahramanla temsil edilen tematik gücün karşısında bulunan kişi veya nesnedir (Aktaş 1991: 153-154). Veya vakada çatışma olabilmesi için tematik gücün veya asıl kahramanın hareketini engelleyen, onun karşısına çıkan roman kişisi, antagonist (Bourneur-Quellet 1989: 153).

dan, eczacı Celal ve savcı yardımcısı Orhan; ikinci metin halkasında ise bu görevi, doğrudan bireyler değil, bir çevrede bulunan, Cevdet Bey, veteriner gibi hemen sadece isimleri belirtilmiş olan çoğunluğu memur bir grup aydın üstlenir. Asıl kişinin karşısında yer alan karşı güç grubu için arzu edilen nesne, görev bilinci ve sorumluluklardan uzak bir yaşam tarzıdır. Onlar için korku duyulan nesne ise alıştıkları bu yaşam tarzını kaybetme ihtimalidir.

Akşehir’de bulunan ve Şehir Kulübü’nü dolduran aydınların en belirgin özelliği, ülkenin düşünen beyni, hisseden kalbi olması gerekirken, sorumluluklarını unutmüş, boş vermiş olmalarıdır. Şerif, idealist bir aydın olarak çevresinde bulunan aydınların varoluş mücadelelerini bırakmış oluşunu kabul edemez; her fırsatta onları eleştirir. Bu kısaca olan aydın ile olması gereken aydına ait vasıfların karşı karşıya gelişidir. Hakim anlatıcı, Şehir Kulübü adlı mekânda bir araya gelen evlerini, işlerini ve insanları bırakmış aydınların genel durumunu, Şerif’le aralarında yaşanan küçük bir sahne etrafında şöyle tespit eder:

“Ve paryalar dahil, hiçbir grubun ciddiye almadığı bir kendisi idi: Hırçın, haşarı ve huysuz, ama gene de sevimli ve sevilen bir çocuğu yatıştırmak, hoş tutmak için ne yapılır, nasıl davranılırsa onlar da Şerif’e karşı öyle davranırlardı. Onu pohpohlar, sırtını sıvazlar, sonra da birbirlerine göz kırparlardı; kandırdık diye. Şerif’in büyük küçük bütün oyunlara ve içki sofralarına katıldığı olurdu. Bunu da hep kendine göre sarsmak, uyarmak, uyandırmak, zaman zaman da, gene kendine göre hakaret etmek için yapardı. Ama için için de itiraf ederdi ki istediği nedir, hangi sonucu almak onları nereye götürmek niyetinde? Kendisi de pek bilmez. Bildiği tek bir şey vardır; o da böyle olmamalıdır; evler bırakılmamalıdır, işler bırakılmamalıdır, insanlar bırakılmamalıdır.” (s. 76)

Boş vermiş aydınlar, aynı zamanda hayatlarını klişelerle idare ederler. İnsan olma gerçeğini dikkate almazlar. Kendi kurdukları dünyada sorumluluklardan uzak, geniş bir şaka olarak çerçevesini çizdikleri yaşam tarzlarını sürdürürler. Yazar-anlatıcı, Akşehir’de bulunan ve ülke gerçeğinin küçük bir prototipi olan aydınların bu yaşam tarzını şöyle anlatır:

“(…)Yan yana oturuyorlardı ama aralarında milyonlarca kilometre vardı. Şerif “tıpkı ötekilerin arasında olduğu gibi” diye düşündü. (...)

Nükteleriyle, özellikleri ile gösterdikleri yakınlıklarla bütün bu insanlar başlangıçta ne kadar da çekici ve gönül çelici idi. Bu durum bir hayli sürer, sonra da insan alışır, kendisini ondan ayıramazdı... içinde erir giderdi. Hepsi de ve hepsi için de böyle olmuştu bu. Zaman geçecek, Orhan da bütün bu esprilerin, özelliklerin, davranışların bu çevreye has şeyler olduğunu; ilk anlarda sanıldığı gibi zekanın ve kişiliğin ürünleri değil; klişelerin paylaşılmış, parça parça kimi birisi, kimi bir başka biri-

leri tarafından başka bölgelerden getirilmiş şeyler olduğunu anlayacaktı. Hayat bu klişeler; bu deyimler yüzünden kolaylaşıyor; rahatlaşıyordu. Arada bir tek tek hepsinde de olmuştu ve olacaktı: Kafalar ve duygular seyrek de olsa, gerçekten, insan gerçeğiyle bir ilişki kuruyor; bu da üzerinde durulması gereken konular; yorum ve düşünceler getirirdi ortaya. Ama; belli bir tonda, belki de bin kere ve herkes tarafından tekrarlanmış bir "deme yahu!..." veya gene aynı tonda bir "lafa bak lafa" ile her şey eski hâline döner, o yormayan, çaba istemeyen yörüngesine girerdi yenisinden. Sanki top, bir an için fiskiye den kurtulmuş, tel kafesin daralan dibinde birkaç çarpınıştan sonra gene suyun sonu gelmez oyununa kaptırıp gitmiştir kendisini." (s. 69).

Vurdumduymaz oldukları söylenen aydınlar, aynı zamanda bencildirler. Sadakat, fedakârlık gibi yüksek değerleri benimsemiş olan tematik güç, bencil olduğunu düşündüğü aydınlarla bazen açıktan açığa, bazen dolaylı olarak çatışır:

"Şerif başlangıçta sık sık öfkelenir; "bencilliğin bu kadar hayvancası görülmemiştir." diye dış gıcırdatır. Ona göre bütün bu insanlar birbirlerini zerre kadar umursamıyorlardı. Herkes ötekileri kendisindeki Temmuz köpeği tembelliğine gölgelik gibi görüyor, öyle yapmak istiyor ve istek paylaşıldığı için de başarı hepsinin oluyordu." (s. 69).

Bencillikleriyle Şerif'i kendilerinden uzaklaştıran aydınlar, ferdi ve umumî hiçbir sorumluluk üstlenmezler. Bunun için bir arada buldukları halkla aralarında atılamaz köprüler oluşmuştur. Anlatıcı, Çınarlı kasabasında bir arada yaşayan halk ile aydın arasında, bir kopuşun, bir yabancılaşmanın ifadesi olan "Çin seddi" olduğunu söyler:

"Birkaç yüz metre karenin içinde çarşafılilar, yeldirmeliler; mantolarını omuzlarına alınca "asmakabağı gibi" kolları "apabak" ortaya çıkıveren, delikanlıların kafalarını bungunlaştıran genç hanımlar.. Atasözlerine, tekerlemelere, darbimesellere göre davranan, ilişki düzenleyen, bir Cumayı, bir tek Ramazan'ı kaçırmayan iç, dış giysileri, isimlerine kadar benzemeyen kasabalı genç, yaşlı erkekler ile cümle yapıları da, kelimeleri de, kelime söyleyişler de apayrı olan, Ramazan günlerinde kimi inadına inadına rakı sofrasını Kulüb'ün bahçesine kurduran, şarkıları, türkülerini bile "hayır" veya "evet" derken el, kol, baş hareketleri bile başka olan öğretmenler, yargıçlar, doktorlar, dişçiler, eczacılar, yöneticileri.. ve her iki yanın da daha bir kopuk daha başka biçimde birbirine benzemez ve birbirleri ile kaynaşmaz çocukları!

Doktor düşünüyordu. İşte hepsi de birkaç yüz metre karenin içinde. Birbirini görüyor, işitiyor, kokularını duyuyorlardı. Ama arada bir demirperde, bir Çin seddi vardı; nasıl kaldırılabilirdi bu? Kim yıkabilirdi onu?" (s. 101).

Olanı temsil eden aydının tenkit edilen özelliklerinden birisi de okumayıdır. Geniş bir ilgisizliğin, sorumluluk duygusundan uzaklaşmış oluşun, varoluş mücadelesinden vazgeçmiş olmanın bir işareti olan okumayı, aydının meseleler karşısında olması gereken duruşa sahip olmayışının bir işaretidir: “*Nah işte şuradakilerin yalnız veteriner değil, savcısı, yargıcı, öğretmenleri, mühendisi dâhil bir tekinin bir yıl içinde bir tek kitap aldığı olmazdı. O pis gazeteler bile, sadece günün kavgası, çekilmesi ne ise ancak ona göre okurdu.*

Ve mesleklerinden de kopup gitmişlerdi. Dünya, her konuda buluyor, buluşturuyor, boyuna geliyor, kendi kendini yeniliyordu. Bu gelişmeler de herkese açıktı. Ama başını çevirip de bakan kim?” (s. 74).

Okumayan, günlük hayatlarında bile ciddi sorumluluklar üstlenmeyen aydınlar, demokrasiye geçiş sürecinin yaşandığı bir zamanda, ülkenin geleceği adına siyasî sorumluluklar da üstlenmez. Meydanı, vurguncu siyasetçilere bırakırlar. Anlatıcı, Fakir Halid’in kaygıları etrafında, Şehir Kulübü’nü dolduran aydınların halktan kopuk, ülke meselelerinden ve dünyadaki gelişmelerden habersiz, kendi dünyalarında yaşadıklarını söyler:

“Yüksek öğrenim yapmışlardaki çekingenliğe, hatta sinmişliğe karşı, Karcı Yusuf ve arkadaşlarındaki ataklık, savaşçılık, yılmazlık ve korkusuzluk, halkı sarıyor, hatta büyülüydü. Önemli kişiler olmuşlar, ünleri yakın ilçelere ve ile varmıştı. Öyle olayla çıkardılar ki Genel Başkanlıktan bile telgraflar, mektuplar aldılar, adları İstanbul gazetelerinde anıldı. Fakir Halid bütün bunları görüyor, durumun bütün Türkiye’de de üç aşığı beş yukarı bunun benzeri olduğunu seziyordu.

Sezişti ama sadece. Konuyu bu işleri iyice bilen, akli eren biriyle mesela Doktor Şerif ile konuşmak isterdi. Ama onlar kendi âlemlerine dalıp gitmişlerdi. Şehir Kulübü etrafı kalelerle, aşılmaz surlar ve hendeklerle çevrili bir derebeyi konağına benzerdi. Girilemezdi oraya. İçindekiler dışarıya çıktıkları zaman da zırhlara bürünmüş gibi idiler; atlarını mahmuzlayıp dört nala geçer gibiydiler. Bu yüzden de kendisine değilse bile halka kala kala Karcı Yusuf’lar kalıyordu.” (s. 42).

Romanın şahıs kadrosunda, merkezi kişi Şerif ile karşı gücü oluşturan bir grup aydından başka, yardımcı¹⁰ ve yönlendirici¹¹ fonksiyonuyla

10 Yardımcı, asıl, yönlendirici ve karşı güç durumundaki kahraman ve karşı güç durumundaki kahraman ve kahramanlara, işlevlerini yerine getirme hususunda şu veya bu seviye ve istikamette yardım eden kahraman veya kahramanlardır (Çetişli 1999: 22). Çatışmanın olması veya entrik kurgunun bir sonuca ulaşılması için roman kişilerine yardım eden kişi veya şey.

11 Yönlendirici, asıl kahramanın gelişmeler karşısındaki yeri ve tavrını belirleme veya tesir etme güç ve kabiliyetini şahsında taşıyan kahramandır (Çetişli 1999: 22).

yer alan kişiler de vardır. Olay örgüsünde bu iki rolü birden üstlenen ilk kişi, kasaba eşrafından Fakir Halid'dir. Olaylara Mevlana merceğinden bakmaya çalışan Fakir Halid, hayata ve şeylere bakış açısıyla, fert-toplum, olması gereken-olan çatışmalarını yaşayan Şerif'in ufkunu açar. Yaşadığı gerginliklerin olumsuz etkilerini atlatmakta ona yardım eder. Şerif, onunla yaptığı konuşmaların yarattığı zıddiyetle, mensubu olduğu sınıfın meseleler karşısındaki genel duruşunun nasıl olduğunu sezer; onun dikkatiyle, Akşehir'de bulunan siyasîlerin vurguncu tavırlarını görür. Yine onun yardımıyla boş vermiş bir havaya sahip olan aydının başka ilgiler peyda edişine, tatmin sağlamayan maaşlarının sebep olduğu anlar.

Fakir Halid, olay örgüsünde, aynı zamanda yönlendirici fonksiyonunu da üstlenir. O, kasabanın dürüst kalabilmiş tek aydını olarak kabul ettiği Şerif'e özel bir muayenehane açması, ayrıca siyasete girmesi için ısrarlı telkinlerde bulunur. Maddî imkânsızlıklar içinde olan ancak para gibi araç değerleri asla benimsemeyen Şerif'e bunun için ardi ardına, ikna edici nedenler sıralar. Nihayet olay örgüsünün sonunda bu işi başarır. Doktor Şerif'in siyasete girmesinde yönlendirici unsur olarak rol alır.

Romanda Fakir Halid'le aynı fonksiyonu üstlenmiş bir diğer kişi ise Demokrat Parti'nin Akşehir mitingini takip etmekle görevlendiren ancak mitingden sonra hastalandığı için bir süre kasabada Şerif'in konduğu olarak kalan gazeteci-yazardır. Gazeteci-yazar, halktan birisi olan Fakir Halid gibi ülke meseleleri üzerinde düşünen birisidir. Ancak onun tespitleri, Fakir Halid'in yaptığı tespitlere göre daha aklıdır. O, ülke meselelerinin kökenini tarihte arayan dikkatiyle, birtakım sorularla zihni meşgul olan Şerif'in ufkunu açar. Şerif, onunla yaptığı konuşmalardan sonra ülkenin daha genel ve entelektüel sorunları olduğunu düşünür; uzun zaman zihnini meşgul eden ülkenin asıl probleminin yöntem ve yönetim meselesinden çok daha fazla bir şey olan insan unsuru olduğunu fark eder. Bu, Şerif için her anlamda bir ufuk açılmasıdır. Ülke meselelerinin kökenini araştıran Şerif, gazetecinin verdiği, yıkılış-diriliş ikilemini bir çok defa yaşayan ve her seferinde yeniden doğmayı başaran Almanya örneğinden yola çıkarak, ülkenin asıl probleminin insana sorumluluk duygusu aşılamayan eğitim olduğu sonucuna ulaşır. Gazeteci-yazar, Şerif'in de düşüncelerine tercüman olurcasına bu hususu şöyle tespit eder:

"Gidin büyük şehirlere, doktorun doktorluğu, avukatın, yargıcın hukuku, mimarın mimarlığı, berberin berberliği bırakıp bütün gücüyle ve dört elle, görülmemiş bir hırsla politikaya sarıldığını göreceksiniz. Bana sizin dilinizle doktor bey, galiba, psikoz deriz. Bu psikoz, yüzbaşım çürütücüdür.. çökerticidir. Ve suçlusu bu insanlar değildir; onlara sorumluluklarını aşılamayan eğitimidir. İyi ve sağlam kundura yapmayıp da, çünkü bunu beceremeyip de Devlet düzenini ıslaha kalkışan bir kunduracı top-

lumun baş belasıdır, efendim. Türkiye’de de her alanı böyle belalar sarmak üzeredir.” (s. 185).

Olay örgüsünde rol alan kişiler arasında alıcı¹² fonksiyonunu üstlenen kişi ise fert-toplum çatışmasından en çok etkilenmiş olan Doktor Şerif’tir. O, idealize edilen bir kahraman olarak okuyucuyla en çok bütünleşme imkânına sahiptir. Bunun için yaşanan anlaşma ve çatışmalardan en çok sonuç çıkaran roman kişisidir. Handan’la yaşadığı ilişkiden, bir erkeğin ancak yüksek değerleri benimsemiş bir kadına, o yönde davranırsa mutlu olabileceği tecrübesini elde eder. Orhan ve Celal’le yaşadıklarından geriye, *“sempati ve antipatilerin hayatı kenefe çevirdiği”* sonucu kalır. Aydınlarla yaşadığı gerginlikten ise insanın tek başına bir şey yapamayacağı; kişinin ancak sorumluluklarının şuurunda bir yaşamla hem kendisine, hem topluma faydalı olabileceği sonucunu çıkarır. O, bu yoğun tecrübi bilgiyi, kısaca *“kendi evinin önünü temizlemek ve temiz tutmak”* (s. 245) cümlesiyle ifade eder.

Romanın belki en dramatik sonucu ise Şerif’in kader-mizaç ikilemi ile ilgili tespit ettikleridir. Zira ona göre kader denilen şey, insanın mizacıdır. İnsan, mizacını doğuştan getirdiği için herhangi bir dış unsur, bu aslı unsurun özünü değiştirememektedir. Şerif, bu tespitten sonra duymaktan zevk aldığı derin bir hüznü yaşar; bütün idealist ve romantik mizaçların hayatın gerçeğiyle yaptığı *“Don kişot”* savaşından yenik ayrıldığı sonucuna ulaşır:

“Ne içindi bu? Ne için olacak? Zedelenmemiş ilişkiler için.. Aşkın temizine, dostluğun arkadaşlığın lekelenmemişine ve küçük büyük bütün sorumluluklara layık olmak için! Ama bu oyun çok tehlikeli idi ve asıl acısı da tek kişiyle.. tek başına oynanamıyordu. Bunun için yeniliş de önlenemezdi. Bütün çağlarda görülen, ama hiçbir çağa damgasını vurmamayan romantizm! veya idealizm!” (s. 238).

Mekân

Dönemeçte romanında dikkati çeken en önemli mekân, karşı güç fonksiyonunu üstlenmiş olan aydınları barındıran Şehir Kulübü’dür. Ülke gerçeklerinden habersiz, sorumluluklardan uzak, varoluş mücadelesini bırakmış insanların ilişkilerine, poker partilerine sahne olan bu mekân, olay örgüsünün başında, bilgi verici fonksiyonunu üstlenmiş bir mana birliğinde, hâkim atmosferi olan çöküntü psikolojisini aksettirecek şekilde tasvir edilir:

---

12 Alıcı, vakada yaşanan gelişmelerden az veya çok etkilenen roman kişisidir (Çetişli 1999: 23).

"Arka sokağa bakan duvar boyunca, tavana yakın sıralanan küçük pencerelerin buzlu camları ağarıyordu. Lambanın ışığı turunculaşmıştı. Odayı dolduran sigara dumanları da süt mavisi idi. Tepsi orada operatörün sağ gerisinde tam ışığın altında duruyordu: Su bardakları yarı yarıya dolu. Bir doksan altılık, öteki kırk dokuzluk iki raki şişesi boş. Piyaz tabağındaki sirke, zeytinyağı kalıntısındaki iki üç maydanoz yaprağı ve bir soğan parçası yüzüyor. Öteki tabakta şiş kebabından bir yağ parçası kalmış. Tepside, dökülen suların biriktiği yanda birkaç leblebi.

Yüzler de tepsiye göre: Uçan sarhoşluğun kalıntıları. Eşyaya kadar sinen çöküntü" (s. 8).

Bu cümlelerle tanıtılan Şehir Kulübü, özellikle barındırdığı insanlarla, hakim atmosferiyle hem Şerif'in karşısına çıkar, onunla çatışır; hem de onu kendisine benzetmek için uğraşır. Şerif ise bütün bir olay örgüsünde, mekânın temsil ettiği ve mekânla özdeşleşen yaşam tarzına karşı durmaya çalışır. Ferdin bir grubun yaşam tarzını temsil eden mekân karşısında kararlı bir şekilde duruşu ise geriye öfke, yalnızlık ve çoğu zaman anlaşılmasından kaynaklanan bir hüznü bırakır. Şerif, bazen bu mekânın hat safhaya getirdiği vurdumduymazlığa isyan eder. Çoğu zaman mekâna ait hususlar etrafında mekânın müdavimleriyle alay eder. Bazen bu mekândan kaçır; kitaplarına, dolayısıyla yalnızlığa sığınır. Genel olarak bu durumun ifadesi, toplumla çatışan ferdin içe yani eve sığınmasıyla neticelenir. Kısaca içle dışın çatışması olan bu yapı, asıl yapının insan-mekân düzeyinde bir ifadesi, bir prototipidir. Şerif, yani iç, romanın sonunda dışa veya topluma yenilir.

Romanda Şehir Kulübü adlı iç ve dar mekândan başka asıl kahramanın birer küçük ilişkisine sahne olan mekânlar da vardır. *"Cevdet'in evi"*, *"Celâl'in eczahanesi"*, *"Fakir Halid'in dükkanı"* gibi tamlamalarla adlandırılan bu kapalı mekânlar, çok belirgin bir fonksiyona sahip değildir. Ancak Şehir Kulübü'nün de içinde bulunduğu han ve hanın havuzundaki su ile topun hayata benzetilen oyunu, topun temsilî mahiyeti, Şerif'in pek çok kez onu kırmak isteyişi, fert-toplum çatışmasının sembolik ifadesi, asıl yapının küçük bir tezahürüdür. Alemdar Yalçın, su ile topun pek çok kez dikkat çekilen oyununu, *"insanın zamanın elinde bir oyuncak gibi iniş çıkışlarla ömür tüketişinin"* simgesel ifadesi olarak yorumlar (Yalçın 2003: 414).

Romanda geniş çevre düzeyinde idealizmin merkezi olan İstanbul'la hayatın realitesini temsil eden Anadolu da karşı karşıya gelir. Doktor Şerif, vaka zamanından on yıl önce Anadolu'ya gelmiştir. Ancak Anadolu'ya gelişiyle birlikte, İstanbul'da bilhassa öğrencilik yıllarında şahsiyetine yerleşen idealizm, yerini bir şey yapamamaktan, çaresizlikten kaynaklanan bir huzursuzluğa bırakır. Kısaca ifade edersek onun huzursuzlu-

ğunun temelinde, İstanbul'u temsil eden ufkuyla Anadolu realitesinin oluşturduğu farklılık yatar, diyebiliriz. Şerif, bundan dolayı içinde bulunduğu Anadolu realitesiyle çatışır. Romanda bu durum, en iyi ifadesini, bir "köy öğretmeni" tarafından dile getirilen ve kasabanın uyuşturucu atmosferine isyancı ifade eden "şu köylere bir şeyler yapılmalı!" ifadesinin Şerif'in zihninde uyandırdığı "neleri kimler yapmalı?" sorusunda bulur.

Zaman

Romanın olay örgüsünü oluşturan hadiseler, 1946-1948'li yıllar arasındaki aşağı yukarı iki yıllık bir zaman diliminde cereyan eder. Romanda saat, Doktor Şerif'in eski sevgilisi Handan'ı karşılamak için tren istasyonuna gidişiyile çalışmaya başlar; yine asıl kişi Şerif'in Akşehir'den ayrılması ve siyasete girişiyile durur. Hâkim anlatıcının imkânlarıyla sunulan olay örgüsü, anlatıcının olayların geçmişte atılan temellerini göstermek için geriye ve ileriye yaptığı atlamalardan dolayı kronolojik değildir. Bunun yanında romanın vaka ve anlatma zamanları, anlatıcının hadiseleri görmesi ve aynı anda nakletmesinden dolayı üst üste çakışır. Bu da romanda anlatılan hadiselerin olabilirliğini arttıran bir hususiyettir.

1946-1948 yılları, bilindiği gibi çok partili hayata geçiş denemelerinin yaşandığı yıllardır. Bu yılların en belirgin özelliği ise yaşanan geçiş sürecinde hemen hiçbir şeyin olması gerektiği gibi olmamasıdır. Feridun Alper, bu dönem toplumunun en belirgin vasfının -romanda sunulduğu kadarıyla- bunalım olduğunu söyler (Alper 1993: 327). Bu zaman diliminde halk, "cahil"; aydınlar ilgisiz, çekingen ve sorumsuz; iktidar partisi, "despot"tur. Bu geçiş dönemini, bu zaman dilimindeki görünüşü yazar-anlatıcı şöyle anlatır:

"Sonra da çok partili dönemin, demokrasi denilen düzenin başlaması ile birlikte kasabada bir silkiniş, bir çarpıntılı uyanış belirtileri görülmüştü. Perdeler, pencereler açılıvermişti. Ama bu kadar ışık ve çeşitli görüntü ürkütücü idi. Yalnız memurlar değil, serbest meslektekilerin çoğunluğu da derhal kabuğuna çekiliverdi. Kimse başına balyozu yemek istemiyordu: Serbest Fıkra denemesinin hatıraları henüz canlıydı. Kulaktan dolma da olsa İttihatçıların kıyımları akla gelebiliyordu. Millî Şef'in kocaman, heyulayı andıran gölgesi binbir aynadan, binbir kere çoğalmış olarak yansıyor, alışılmış, ikinci huy olmuş rahatlıklarına çevrilmiş namlu oluyordu.

Asıl önemlisi de, hemen hemen hiç birisinin kafası bu dönem için hazırlanmış değildi. Ortaya atılan deyimleri, kavramları ve bunların arkasındaki dünya görüşünü hiç birisi bilmiyordu. Bu açıdan bakılınca Türkiye kitaplıkları tamtakır sayılabilirdi" (s. 70-71).

1946'lı yıllarda sadece iktidar partisi ile aydınlar değil, demokrasi sloganıyla yola çıkan Demokrat Parti de, demokrasinin rükünlerinden birisi olan özgür basın da olması gerektiği gibi değildir:

"Konuşmalarının ağırlığını, duygu sömürüleri tutuyordu. Bunlar basına geçmemişti. Önlenmişti işte. Ama doktor, adı gibi biliyordu ki aynı oyun bütün Türkiye'de oynanmaktadır. Baş sorumlular halkın karşısında öyle konuşmakta, ellerinden geldiğince kışkırtıcı davranmakta, Başkent diyaloglarında ise çekindikleri aklı erenlere karşı demokrasinin bir "fazilet rejimi" olduğunu ve kendilerinin de, halkın da bu rejime layık ve hak kazanmış bulduklarını ispatlamaya çalışmaktadırlar; en büyük çabaları bu olmaktadır. Basın da aynı oyunu kendi geniş çerçevesinde ve onlar adına sahnelemektedir. Halk'ın kavrayamadığı gerçek mesele ve ihtiyaçları umursayan yoktur. Belki de bu kötü niyet sonucu değildir; ama sebebin o mesele ve ihtiyaçlardan uzak düşüş olduğu kesindir" (s. 182).

Yapıyı oluşturan fert-toplum çatışmasının yapı unsurlarından birisi olan zamandaki tezahürü ise hâl ile geçmişin çatışması olarak ifade edilebilir. Şerif, bu çatışmada sorumluluk sahibi bir aydın olarak hâlin veya 1946'lı yılların olması gereken aydın şuurunu taşır. Hâli temsil eden Şerif, kendisiyle aynı zamanda yaşayan, problemlerinin kaynağı geçmişte olan aydınlar grubuyla, sözü edilen zaman diliminde karşı karşıya gelir. Bu, derin yapıda, hâl ile geçmişin çatışmasıdır. Şerif, bu gerginliğin sağladığı imkânlarla, 1946'lı yılların geçmişte yapılan yanlışlardan dolayı istenilen nitelikten uzak olduğunu tespit eder. Hâl ile geçmişin temsili mücadelesi ise hâlin geçmişi sorgulaması ve geçmişle hesaplaşmasıyla biter. Şerif, bu anlamda Kemalizmin asıl ideoloji olduğu Atatürk dönemi, Millî Şef dönemini, İttihat ve Terakki partisini ve Tanzimat'ı birer yönüyle değerlendirir.

TEMA¹³

Dönemeçte romanında tema, genel olarak aydın bahsinde ifadesini bulan olması gereken ile olanın çatışmasıdır. Bu temada hem çatışmayı yaşayan, hem çatışmanın var olabilmesi için gerekli kişi olan tematik güç Şerif, çok partili hayata geçiş denemelerini yaşayan bir ülkede merkezden uzak bir Anadolu kasabasında yaşıyor olmasına rağmen ülke gerçeklerinin farkında olan, aydın olmanın sorumluluklarına sahip, dürüst, idealist olması gereken aydını temsil eder. Çatışmanın olan uğrağını ise ülke ger-

¹³ Tema: Bir metnin tamamını bir arada tutan ve ona sistem hüviyeti kazandıran unsurdur. Öyle ki bir metni parçalara ayırıp her parçayı ayrı ayrı incelediğimizde belirlenen temalarla metnin tamamını inceleyerek belirlenen tema birbirinden farklı olabilir. (Aktaş 1998: 91); Boris Tomaşevski de "Bütün bir yapıtın teması olduğu gibi bölümlerin de teması"nın olduğunu söyler (Todorov 1995: 223).

çeklerinden habersiz, sorumsuz, duyarsız, çıkarıcı ve sahte bir aydınlar grubu oluşturur. Bu temada olması gerekeni temsil eden Şerif, yazar-anlatıcı tarafından benimsendiği ve ideal bir aydın olarak okuyucuya sunulduğu için tematik güçtür. O, sözünü ettiğimiz değerleri ve işleviyle karşı güç grubunu oluşturan ve olması gereken niteliklere sahip olmayan aydınlarla karşı karşıya gelir. Benimsediği değerlerle, hayat karşısındaki duruşuyla, tavır alışıyla sözü edilen aydınların pek hususiyetinin belirginleşmesine ve tenkit edilmesine olanak sağlar.

SONUÇ

Dönemeçte, Doktor Şerif'in şahsında insanî yüksek değerlerin teb-cil edildiği, aynı zamanda bir çevrede bir arada bulunan aydınlara ait pek çok hususiyetin tenkit edildiği bir romandır. Şerif'in merkezinde yer aldığı romanın yapısı, fert-toplum çatışması üzerine kurulmuştur. Kurguda fert (olması gereken) Şerif tarafından; toplum (olan), bir grup aydın tarafından temsil edilmiştir. Yapı, mekân düzeyinde, asıl kahramanın iç dünyasını temsil eden evi ile karşı gücü veya dış dünyayı temsil eden Şehir Kulübü arasında yaşanan gerginlik üzerine temellendirilmiştir. Zaman noktasında, hâl ile hâl veya hâl ile şimdide tezahür eden geçmişin çatışması üzerine kurulmuştur. Yapının felsefî değerler düzeyinde ifadesi ise dostluk, dürüstlük, fedakârlık gibi yüksek değerler ile menfaat, sorumsuzluk, para gibi araç değerlerin çatışmasından oluşmuştur.

Bu yapıda tema, olması istenen ile olanın çatışmasıdır. Zıddiyetin unsurlarından olması gereken olarak takdim edilen hususlar, çoğunlukla Şerif'in şahsında sunulan değerlerden, özelliklerden; olan başlığı altında bir araya gelen hususlar ise çoğu asıl kahramanla anlatıcının bir grup aydının şahsında eleştirdiği unsurlardan oluşur.

Tarık Buğra, bir yazısında, eserlerinin temel biriminin, mutluluğu, hürlüğü ve problemleriyle, fert ve toplumla çatışmasıyla insan olduğunu söyler (Buğra 1992: 190). *Dönemeçte* romanı, bu dikkat etrafında, dürüst, sorumluluk sahibi, hesaplaşma şuuruna sahip bir bireyin kendisiyle, insanlarla ve özellikle toplumla yaşadığı çatışmalar üzerine kurulmuş bir romandır. Hülasa edersek *Dönemeçte*, Tarık Buğra'nın idealize edilmiş bir kahramanın şahsında dürüstlük, sorumluluk gibi değerleri teklif ettiği, bir grup aydının şahsında sorumsuzluk, vurdumduymazlık gibi pek çok değeri tenkit ettiği bir edebî eserdir.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ, Şerif (1991), *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yay., Ankara.
- AKTAŞ, Şerif (1998), "Edebiyat Teorisi", *Türkiye Günlüğü*, Ocak-Şubat 1998, S. 49, 87-91, İstanbul.
- ALPER, Feridun (1993), *Tarık Buğra, Hayatı, Sanatı ve Eserleri C. I-II*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- BOURNEUR, Roland ve QUELLET, Réal (1989), *Roman Dünyası ve İncelemesi*, (Çev. Hüseyin Gümüş), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- BUĞRA, Tarık (1992), *Politika Dışı*, Ötüken Yay., İstanbul.
- ÇETİŞLİ, İsmail (1999), *Yeni Türk Edebiyatı Metin Tahlilleri -Hikâye ve Roman-Kardelen Kitabevi*, Isparta.
- GÜNDÜZ, Osman (1998), *II. Meşrutiyet Romanında Yapı ve Tema*, C. I-II, MEB Yay., Ankara.
- GÜNDÜZ, Osman (2003), *-Düş ile Gerçek Arasında- Oktay Akbal'in Öykücülüğü*, Akçağ Yay., Ankara.
- MENGÜŞOĞLU, Takiyettin (1988), *İnsan Felsefesi*, Remzi Yay., İstanbul.
- STEVÍCK, Philip (1988), *Roman Teorisi*, (Çev. Sevim Kantarcıoğlu), Gazi Üniversitesi Yay., Ankara.
- TODOROV, Tzevetan (1995), *Yazın Kuramı -Rus Biçimcilerin Metinleri-*, (Derleyen, Fransızca'ya çev. Tzevetan Todorov; Fransızca'dan çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat), Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- YALÇIN, Alemdar (2003), *Çağdaş Türk Romanı 1946-2000*, Akçağ Yay, Ankara.